

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT FANINING VUJUDGA KELISHI VA UNING NAZARIY ASOSLARI.

Erqulov Qobulbek Davron o'g'li

QarMII "Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi 3-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7765389>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 16- mart 2023 yil
Ma'qullandi: 18-mart 2023 yil
Nashr qilindi: 24-mart 2023 yil

KEY WORDS

*Buxgalteriya hisobi,
buxgalterlar, korxonalarda
buxgalteriya tizimi,*

ABSTRACT

Ushbu maqola buxgalteriya hisobi va audit fanining vujudga kelish tarixiga bag'ishlanadi. Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishining rivojlanishi uchun hissa qo'shgan olimlar va ularning fikrlari, ta'riflari aks etgan.

O'zbekiston Respublikasida o'tkazilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy islohatlar muvaffaqiyati, ishlab chiqarish tarmoqlarining buxgalteriyasi, Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarda buxgalteriya hisobi va hisobotini mustaqil fan hamda amaliyotda kompaniyalar boshqaruvining muhim bo'g'ini hisoblanadi. Iqtisodiyotimizning barcha jabhalarida bo'lgani kabi, buxgalteriya hisobi borasida ham ulkan o'zgarishlar sodir bo'ldi. Keyingi yillar mobaynida xalqaro standartlarga to'la-to'kis javob beruvchi buxgalteriya hisobi tizimini yaratish borasida ko'pgina islohotlar olib borilmoqda. Buxgalteriya hisobidan foydalanuvchilar doirasi ancha kengayib borayotganligi, integratsiya jarayonlari chuqurlashayotganligi, qo'shma korxonalar barpo etilayotganligi, jahon moliya bozoriga chiqilayotganligi sarmoyalar, ishchi kuchi va valyutaning ayrim mamlakatlar o'rtasida erkin harakatlanishi zarurligi buxgalteriya hisobi tizimini jahon standartlariga ko'chirishni yanada qattiqroq talab qilmoqda.

Buxgalteriya tushunchasi o'zining qadimiy tarixiga ega "Buxgalter" atamasi nemis tilidan tarjima qilganda "buck-kitob" "halter-tutish" so'zlarining birikmasi bo'lib, kitob tutuvchi degan ma'noni anglatadi. Ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda buxgalteriya hisobi "accounting" deb yuritiladi. Buxgalteriya hisobida har qanday xo'jalik operatsiyasi bo'yicha tegishli tarzda tuzilgan, barcha zarur ko'rsatkichlarga ega bo'lgan, mas'ul shaxslar tomonidan imzolangan va tasdiqlangan hujjat tuzilishi kerak.

Buxgalteriya hisobi - har qanday mulkchilik shaklidagi korxonalar xo'jalik faoliyatini yalpi, uzluksiz kuzatish va nazorat qilish, sodir bo'lgan voqea-hodisalarni hisob registrlarida qayd qilish, ularga ishlov berish hamda hujjatlarga asoslangan holda moliyaviy hisobot ko'rinishida axborotlarni foydalanuvchilarga taqdim qilish tizimidir.

Xo'jalik hisobi asosan quyidagi funksiyalarni bajaradi:

a) iqtisodiyot tarmoqlarida sodir bo'layotgan xo'jalik jarayonlarini kuzatib borish; b) kuzatish orqali olingan ma'lumotlarni miqdoriy ko'rsatmalarda ifodalash;

c) korxonalar, tashkilotlar, muassasalar xo'jalik faoliyatlarini kuzatish natijalarini maxsus hujjatlarda qayd etish;

d) maxsus hujjatlarda aks ettirilgan ma'lumotlarni umumlashtirish va guruhlashtirish, xo'jalik jarayonlari ustidan nazorat o'rnatish hamda ularga ta'sir etish.

Xo'jalik hisobining yuqoridagi funksiyalari ayrim korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va umuman butun iqtisodiyotning iqtisodiy jihatdan asoslangan joriy va kelgusidagi reja ko'rsatkichlarini tuzishda, ular bajarilishini ustidan nazorat olib borishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Buxgalteriya bu ancha yillardan beri mavjud bo'lgan tushunchalar hisoblanadi. Buxgalteriya hisobi fan sifatida qachon shakllanganligi shu soha vakillarini qiziqtirishi tayin. Odatda bu borada uchta javobni uchratishimiz mumkin.

Birinchi: buxgalteriya hisobi 3000 yil oldin odamlar jarayonlarni ro'yxatga olishni boshlagan paytdan boshlab;

Ikkinchi: 500 yil oldin italyan matematigi Luka Pacholining (1445-1515 y.) "Schyotlar va yozuvlar haqida traktat" kitobining nashrdan chiqishi bilan yuzaga kelgan;

Uchinchi: 100 yil oldin, buxgalteriya hisobi sohasida birinchi nazariy qarashlar paydo bo'lgan davrdan yuzaga kelgan. Shu sababli, bu tortishuvlar haligacha yakuniga yetmagan. Biz uning ilk ko'rinishlari qachon yuzaga kelganligi haqida taxminlar asosidagina xulosa chiqarishimiz mumkin.

Ikki yoqlama yozuv davri. (Ushbu davr 1300-1850 yillarni qamrab oladi.) Bu davrda xo'jalik jarayonlarining ommalashuvi, murakkablashuviga mos ravishda oddiy yozuvdan ikki yoqlama yozuvga o'tish zaruriyatining yuzaga kelishi bilan xarakterlanadi. Hisob yozuvlariga katta urg'u berilganligi ham ushbu davrga xos. Bu davrda buxgalteriya hisobida dastlabki schyotlar rejasi ishlatila boshlandi. Buxgalteriyaning zamonaviy tizimining kelib chiqishi Luka Pacholiga borib taqaladi Vinetsiya, Italiya XV asming oxiri. Pacholi aytdiki "biror iqtisodiy hodisa aniq bir tizim orqali tartibli va ishonchli qilib ma'lumotlarni buxgalteriya kitobiga yozilishi qayd qilinishi kerak"ligini takidlab ketgan.

Nazariy-amaliy davr (ushbu davr 1850-1900-yillar oralig'ini egallaydi). Bu davrga kelib xo'jalik jarayonlariga huquqiy maqom shakllandi. Natijada jarayonga ham iqtisodiy jihatdan, ham huquqiy jihatdan yondashuvlar belgilandi. Schyotlar rejasining differensiyasi boshlandi, shakllariga ahamiyat qaratildi, balans, foyda, tannarx, ishlab chiqarish va muomala xarajatlari tushunchalari shakllandi. Buxgalteriya hisobi butun reallikni baholashni qamrab oldi.

Ilmiy davr. (Ushbu davr 1900 - 1950 yillarni o'z ichiga oladi). Bu davrda asosiy e'tibor mahsulot ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini to'g'ri aniqlash, xarajatlarning jadalligi bilan ajralib turadi. Kalkulyatsiyalash tartibi ham ushbu davrga xos. Mahsulotning ishlab chiqarish va to'liq tannarxini aniqlash, smeta qiymati tushunchasi, direkt kost, standart kost usullari, to'g'ri va egri xarajatlarni ushbu davrning eng muammoli masalasiga aylangan. Boshqaruvning har bitta funksiyasini ajratish, soliqqa tortish masalalarida buxgalteriya hisobini o'ta va aniq tizimi yaratildi. Buxgalteriya hisobini ishlab chiqarish hisobiga alohida urg'u berildi. Boshqaruv va moliyaviy hisobning tarkiblanishiga o'tish davri boshlandi.

Hozirgi davrni o'z ichiga oladi. Bu davr 1950-yildan hozirgi kunga qadar bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Xalqaro standartlarning qabul qilinishi bilan xarakterli bo'lgan ushbu davr buxgalteriya hisobining rivojlanishida o'ziga xos revolyutsiya davri bo'ldi deyish mumkin. Buxgalteriya hisobi, mulk egalari, jamoat, davlat manfaatlar bo'yicha o'zining aniq javoblariga ega bo'ldi.

Buxgalteriya hisobining asosiy prinsiplari.

Uzluksizlik, ishonchlilik, ko'rsatkichlarning qiyoslanuvchanligi buxgalteriya hisobining asosiy prinsiplaridir.

Buxgalteriya axboroti: Buxgalteriya axboroti boshlang'ich hisob hujjatlariga asoslangan, buxgalteriya hisobi registrlarida, moliyaviy hisobotlarda, tushuntirishlarda hamda buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritish bilan bog'liq boshqa hujjatlarda aks ettiriladigan buxgalteriya hisobi obyektlari haqidagi qayta ishlangan ma'lumotlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. http://com/iqtisodiyot.uz-buxgalteriyaning_vujudga_kelishi
2. <http://com/stat.uz>
3. <https://lex.uz/docs>
4. https://buxgalter.uz/doc-o'zbekiston_respublikasining_buxgalteriya_hisobi

